

Ю.А. Руденко
**ВИРАЗНЕ ЧИТАННЯ ЯК
НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА
У СПАДЩИНІ В.О.
СУХОМЛИНСЬКОГО**

Навчання виразного читання в умовах швидкоплинного науково-технічного розвитку набуває все більшої актуальності. Сучасна людина повинна не тільки мовчки сприймати інформацію, але й уміти поділитися з довколишніми сприйнятою інформацією. Від того чи навчиться дитина правильно сприймати, аналізувати та обробляти сприйняту інформацію певною мірою залежить який успіх людина матиме в подальшій професійній діяльності. Внесок В.О. Сухомлинського в розробку методики навчання учнів залишається актуальним для сучасної педагогічної освіти.

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського є предметом дослідження багатьох учених. Так Л.П. Пархетою, проаналізовано науково-педагогічну спадщину В.Сухомлинського. Досліджено внесок видатного педагога в теорію та практику вивчення української літератури в загальноосвітній школі. Охарактеризовано його погляди на специфіку літератури як навчальної дисципліни. З'ясовано роль особистості вчителя у вивченні української літератури учнями. Виокремлено вимоги педагога до аналізу літературних творів. Виділено особливості вивчення читацьких інтересів школярів і форми роботи з книгою. Виявлено освітньо-виховне значення письмових робіт з української літератури та їх систему в практиці В. Сухомлинського. Висвітлено

досвід творчого застосування його педагогічних ідей за умов сучасної шкільної практики. До наукового обігу введено нові документи, що розширюють уявлення стосовно життя та педагогічної діяльності В.Сухомлинського. За даними аналізу низки архівних документів Л.П.Пархетою [2] було доведено пріоритетність проблеми навчання учнів читання в педагогічній системі В.О. Сухомлинського, від якої залежав їхній літературний та духовно-моральний розвиток.

Мета публікації полягає у висвітленні поглядів В.О.Сухомлинського на навчання читання молодших школярів та порівняльному аналізі педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського й сучасної системи освіти.

Першою та найбільш доступною для дітей формою сприйняття художнього твору є слухання виразного читання та розповідання вчителя. Виразне читання „поглиблює розуміння дітьми виразних засобів усного мовлення, його краси, музичності, слугує зразком для дітей...” [1, с.5].

Актуальною в наш час є думка В. Сухомлинського щодо навчання читання. Невміння читати, за словами вченого, є корінням проблеми „шкільних труднощів”, що виникають у дітей які не вміють оволодівати знаннями саме тому, що „вони не вміють швидко, усвідомлено читати, читати-мислити.... уміння швидко, ...виразно читати вголос та про себе – це не просто елементарна грамотність... це є одна з важливих умов повноцінного логічного мислення на заняттях та під час самостійної роботи з книгою...” [3, с.63]. Однією з диспропорцій у навчанні молодших

школярів є неможливість оволодіння знаннями без сформованих навичок читання. Читання під час якого дитина мислить – візитна картка педагогічної системи В.О. Сухомлинського. „Уміння читати швидко та усвідомлено означає сприймати очима та подумки... відтворювати сприйняту інформацію, одночасно думати про картини, образи, факти, явища, уявлення ...” [3, с.63]. До такого ступеня досконалості, за Сухомлинським, слід доводити читання вже в початковій школі.

Сьогодні диктує дещо інші умови навчання дітей читання. У зв'язку з підвищенням вимог до шестирічок, що вступають до школи виникає необхідність формування навичок читання в преддошкільному віці (5-6 років) в умовах дошкільного закладу або в сім'ї. Тестові випробування, що пропонує сучасна школа для своїх абітурієнтів передбачають завдання на швидкість читання, вирішення низки завдань, виконання яких неможливе без сформованості навичок читання. Навіть задля опанування комп'ютера потрібні навички читання.

Отже, ми знову один на один залишаємось з питанням як домогтися, щоб читання було швидким та усвідомленим? Відповідь є й у педагогічній системі В.О. Сухомлинського. Як домогтися того, щоб дитина швидко сприймала зором групу слів пов'язаних за змістом запитує Василь Олександрович. І відповідає: ”для цього необхідна система вправ. Читання без думки, пригнічує розум дитини... не вмюючи читати, дитина не встигає мислити..” [3, с.63]. Слушною є методика перевірки швидкості та усвідомленості читання. Цитуємо:

„учень уперше читає казку чи розповідь ... перед його очима я розміщую яскраву картину, на якій зображено події, що розгортаються в цій казці.. якщо учень, читаючи вголос, не може відірвати очей від книги, для того, щоб роздивитися картину, запам'ятати деталі, яких немає у творі – він не вмює читати...” [3, с. 64]. Учень, який у процесі читання не може сприймати одночасно інформацію поза джерелом книги, за словами вченого, не вмює одночасно читати та мислити, отже не володіє „усвідомленим читанням”.

Диспропорція друга виникає, за словами вченого, під час оволодіння навичками письма. Процес письма повинен бути доведений до автоматизму „...щоб учень не думав над тим, як з'єднувати літери у слові, яку літеру слід писати. У центрі уваги має бути зміст того, що пишеться...” [3, с. 64]. Але тут знову прослідковується взаємозв'язок. Автоматизм письма знаходиться у прямо пропорційній залежності від читання. „Безграмотно пишуть ті, хто погано читає”, – справедливо вважає Василь Олександрович.

Погляди В.О.Сухомлинського щодо навчання учнів читання є співзвучними основного принципу виразного читання – проникнення до ідейного та художнього змісту того, що читається.

Опанувати ідейний зміст твору дошкільники мають змогу лише за допомогою вихователя. Отже, виникає певна необхідність навчання вихователів методики виразного читання та розповідання в дошкільному закладі. Нами було проведено дослідження, що мало за мету формування умінь і навичок виразного читання в майбутніх

вихователів дошкільних навчальних закладів.

Метою констатувального експерименту – було визначення рівнів сформованості навичок виразного читання у студентів педагогічних факультетів. У критерії їх оцінювання було закладено показники, які складають основу виразного читання. Було визначено 4 критерії сформованості навичок виразного читання у студентів педагогічних факультетів.

1-й критерій. Нормативність мовлення та використання засобів логіко – емоційної виразності читання під час усних висловлювань.

Показник: правильність, точність, доречність, виразність, образність, експресивність мовлення, тощо.

Показник: вживання під час усного висловлювання засобів логіко-емоційної виразності читання.

Показник: уміння виокремлювати засоби логіко-емоційної виразності під час аналізу художнього твору.

2-й критерій: досконале володіння технічними показниками виразного мовлення та виразно-сценічна компетенція.

Показник: уміння керувати власним диханням.

Показник: дикційна чіткість.

Показник: інтонаційна виразність.

Показник: уміння варіювати темпові зміни при читанні творів різних жанрів.

3-й критерій використання в мовленні невербальних засобів виразності.

Показник: уживання під час презентації художнього твору міміки.

Показник: використання різних видів жестів під час розповідання

текстів художньої літератури та при переказі.

Охарактеризуємо кожен з них більш докладно.

Нормативність мовлення та використання засобів логіко – емоційної виразності читання під час усних висловлювань характеризується передусім розумінням специфіки основних ознак культури мовлення (виразність, доречність, правильність, багатство (різноманітність), доречність, виразність, образність, експресивність) та визначається вмінням використовувати засоби логіко-емоційної виразності під час усних висловлювань та виокремлювати їх під час аналізу художнього твору

Досконале володіння технічними показниками виразного мовлення та виразно-сценічна компетенція передбачає вміння студентів під час усних висловлювань, презентації художніх творів дітям дошкільного віку та аналізу художніх творів володіти технічними показниками виразного мовлення і виразного читання (дихання, голос, дикція, інтонація, темп, тембр тощо).

Використання в мовленні невербальних засобів виразності передбачає наявність у майбутніх вихователів умінь вільного та невимушеного володіння позамовними або екстралінгвістичними засобами виразності, передачу їх під час публічного виступу та використання під час інсценізації та драматизації художніх творів з дітьми дошкільного віку.

З метою виявлення рівнів сформованості навичок виразного читання у студентів педагогічних

факультетів до визначених показників було розроблено низку завдань. Опишемо їх сутність та проілюструємо прикладами.

Започатковуючи експериментальну роботу, студентам було запропоновано завести спеціальний зошит з практичних робіт „Ораторські перлини”, в якому студенти виконували всі практичні завдання, що виконувались як на заняттях, так і в домашній обстановці.

1-й критерій. Нормативність мовлення та використання засобів логіко – емоційної виразності читання під час усних висловлювань.

Показник: правильність, точність, доречність, виразність, образність, експресивність мовлення, тощо.

Завдання: 1. Написання твору.

Мета: визначити рівень сформованості в усному мовленні студентів такої комунікативної якості як правильність.

Пропоновані теми:

- „Яким повинен бути сучасний вихователь ДНЗ”;
- „Бути вихователем - чи означає це мати уроджений дар?”;
- „Чи важливо для майбутнього вихователя вміння спілкуватися?”

Форма спілкування: групова

Процедура виконання: складання короткого твору.

Показник: уживання під час усного висловлювання засобів логіко-емоційної виразності читання

Завдання 2 “ Складання казки за даним початком.”

Мета: виявити вміння студентів самостійно висловлювати, добирати при цьому виразники засобів логіко – емоційної виразності читання, задля передачі власних думок,

фантазувати, емоційно співпереживати.

Форма спілкування: групова.

Процедура виконання: Завдання вирізнялося своїм обрамленням, створював викладач, перед його безпосереднім виконанням. Спочатку була проведена бесіда стимулюючо-емоційного характеру.

Питання до бесіди:

- Що таке казка?
- Що ви знаєте про неї?
- Ви читали казки чи вам хтось їх розповідав (хто саме)?
- Які ваші улюблені казкові герої?
- Як ви гадаєте, якою була ота перша казка, створена на нашій Землі?

Сьогодні ми здійснимо мандрівку до казки. Мандрівка розпочалась. Студенти створюють власну казку.

Показник: уміння виокремлювати засоби логіко-емоційної виразності під час аналізу художнього твору.

Завдання 3. Прочитайте українську народну казку „Коза – дореза”. Випишіть до зошита з практичних робіт усі засоби логіко-емоційної виразності.

Мета: з’ясувати вміння студентів аналізувати художній твір.

2-й критерій: досконале володіння технічними показниками виразного мовлення та виразно-сценічна компетенція.

Показник: уміння керувати власним диханням

Завдання 4. Як ти дихаєш?

Мета: з’ясувати тип дихання кожного студента

Форма спілкування: індивідуальна

Процедура виконання: після сприймання лекційного матеріалу з теми „Дихання. Типи дихання” викладач пропонує студентам

визначити свій тип дихання. Результати обстеження занести до таблиці.

Показник: дикційна чіткість

Завдання 5. Виписати по 5 скоромовок на кожний звук. Навчитися їх правильно промовляти.

Мета: з'ясувати вміння студентів дикційно правильно оформлювати власні висловлювання

Форма спілкування: індивідуальна

Процедура виконання: кожний студент за бажанням промовляє скоромовки на кожний звук (по черзі)

Показник: інтонаційна виразність.

Показник: вміння варіювати темпові зміни при читанні творів різних жанрів.

Завдання 6. Прочитай уважно

Мета: з'ясувати вміння студентів читати твори різних жанрів з різними змінами темпу

Форма спілкування: індивідуальна

Процедура виконання: Експериментатор пропонує прочитати тексти різних жанрів (байка, оповідання, казка, вірш, колискова) дотримуючись різних темпових змін.

3-й критерій використання в мовленні невербальних засобів виразності

Показник: вживання під час презентації художнього твору міміки

Завдання 7. “Добери обличчя”.

Мета: З'ясувати вміння студентів визначити емоційний стан людини за допомогою інтонаційних засобів виразності.

Форма спілкування: індивідуальна.

Процедура виконання: експериментатор пропонує назвати

студентові знайомі емоції – страх, сум, злість. Пропонує розглянути піктограми з добрими емоціями. – Хто з цих людей отримує задоволення, радість. Опишіть їх. Які очі у людини, яка посміхається?

Показник: використання під час розповідання текстів художньої літератури та при переказі різних видів жестів

Завдання 8. „Пантоміма”.

Мета: з'ясувати вміння під час презентації художніх творів використовувати жести

Форма спілкування: індивідуальна

Процедура виконання: експериментатор пропонує показати уривок з улюбленої казки тільки за допомогою жестів. Всі інші учасники відгадують.

За результатами виконання студентами експериментальних завдань нами було визначено 5 рівнів сформованості навичок виразного читання. Дамо їм характеристику.

Високий: на цьому рівневі, показники за всіма критеріями виявлялися досить інтенсивно, у тісному взаємозв'язку, сформовані всі засоби логіко-емоційної виразності читання (темп, тембр, інтонація); голос, його діапазон, тональність, логічний наголос, ритм, логічна мелодія. Мовлення студентів вирізняється правильним граматичним оформленням, а також синтаксичною і лексичною розмаїтістю, умінням чітко, правильно мислити, що, у свою чергу, сприяє точній і логічній побудові висловлення; глибоке осмислення аналізу твору, розуміння особливостей виразного читання творів різних жанрів. Наявність здатності встановлювати і

підтримувати контакт, під час мовленнєвої взаємодії на основі дотримання правил етики усного мовлення. Під час усних висловлювань студенти використовують засоби логіко-емоційної виразності читання. Студенти досконало володіють технічними показниками виразного читання, під час виступів використовують невербальні засоби виразності.

Достатній: мовлення студентів відзначалося дотриманням сучасних мовних норм, логіко-емоційної виразності читання. Темп, інтонація голосу, не достатньо різноманітні, і як наслідок, недостатньо виразні. Виразність читання студентами характеризується конкретними компонентами виразності читання, а також правил і прийомів визначення їх у тексті. Студентам притаманна правильна постановка дихання, ритму та тональності голосу, уміння чітко точно виразити своє ставлення до художнього твору, під час презентації художніх творів використовують позамовні засоби виразності, але звертаються по допомогу до лексичних.

Середній. До цього рівня доцільно віднести студентів, у яких виникають незначні труднощі у постановці голосу під час читання художнього твору. Студентам означеного рівня притаманна здатність змінювати рівень голосності, його звучання. Нормативність мовлення спостерігається, в активному мовленні засоби виразності майже не вживають. Студенти володіють технічними показниками виразного мовлення лише за нагадування. При читанні художніх творів майже не використовують темпові та темброві

зміни. Під час презентації художніх творів позамовні засоби виразності використовують обмежено.

Низький. Студенти використовують у власному мовленні засоби логіко-емоційної виразності читання лише після пропедевтичної роботи. Практично не володіють технічними показниками виразного мовлення. У мовленні не використовують невербальні засоби виразності.

Стадія невизначеності. Студенти означеного рівня не змогли правильно виконати жодного завдання, як під час групової так і під час індивідуальної роботи.

Аналіз результатів констатувального експерименту засвідчив недостатній рівень сформованості навичок виразного читання у студентів педагогічних факультетів. Високого рівня сформованості навичок виразного читання не було зафіксовано. На достатньому рівні було 14% студентів експериментальної і 16% контрольної груп. Незначна кількість – 34% студентів експериментальної і 26% – контрольної груп перебували на середньому рівні сформованості навичок виразного читання. У переважній більшості студентів (50% – експериментальної і 54% контрольної груп) було зафіксовано низький рівень сформованості навичок виразного читання. Під час виконання завдань, деякі студенти не змогли їх виконати взагалі і були віднесені до стадії невизначеності (2% експериментальна і 4% – контрольна група).

Аналіз результатів констатувального експерименту також засвідчив недостатній рівень сформованості навичок виразного

читання (як на рівні розуміння, так і використання в мовленні технічних показників виразного читання).

Відтак вважаємо доцільним розробку методики формування навичок виразного читання у студентів ВНЗ педагогічних факультетів.

Висновки. Звернення до педагогічної системи В.О.Сухомлинського дає змогу стверджувати, що виразне та усвідомлене читання є основним джерелом пізнання дійсності в дошкільному віці, виступає першоосновою формування вмій і навичок навчальної діяльності дітей у школі. Задля здійснення керівництва процесом навчання читання дітей молодшого шкільного віку та презентації художніх творів у дошкільних навчальних закладах майбутні вихователі повинні досконало володіти вміннями та навичками виразного читання, мати у своєму науковому обігу систему вправ з навчання читання, що можуть стати у нагоді під час професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

• *Горбушина Л.А.* Выразительное чтение и рассказывание. – М.: Просвещение, 1975.

• *Пархета Л.П.* Українська література як навчальний предмет у спадщині В.О.Сухомлинського – Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Л.П. Пархета; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2006. – 20 с.

• *Сухомлинский В.А.* Сто советов учителю. – К.: Рад. школа, 1984.

• *Сухомлинский В.А.* Сердце отдаю детям. – К.: Рад. шк., 1972.

Подано до редакції 26.05.08

РЕЗЮМЕ

В статье освещается вклад В.Сухомлинского в разработку проблемы обучения умениям и навыкам осознанного и выразительного чтения детей младшего школьного возраста. Автор проводит параллель педагогических взглядов на обучение чтению В.Сухомлинского и современной системы образования. В статье освещаются проблемы обучения чтению на трех ступенях образования (преддошкольный период, начальная школа и система вузовской подготовки будущих воспитателей дошкольных учреждений). Статья содержит выкладки из педагогических трудов Василия Александровича Сухомлинского.

SUMMARY

The article shows V.Suhomlynsky's contribution to development of the problem of training skills of realized and expressive reading of children of primary school. The author draws a parallel between V.Suhomlynsky's pedagogical ideas of teaching reading and a modern educational system. The article discloses the problems of teaching reading at three steps of education (the pre-preschool period, elementary school and the system of high school preparation of future teachers of preschool establishments). It contains theses from V. Suhomlynsky's pedagogical works.